

84. *Hochofen* (*Alto forno; forno fusorio*): conflatatorium.
85. *Intermezzo* (*Intermezzo*): ludus interiectus, vel interpositus.
86. *Jovialität* (*Giovialità*): iucunditas.
87. *Jovial* (*Gioviale*): iucunditatis plenus.
88. *Kanu* (*Canotto*): caudica; lembus caudiceus.
89. *Karten spielen* (*Giocare a carte*): paginis ludere. (Ducangius 5, 10).
90. *Kartoffel* (*Patata*): solaninum tuber.
91. *Kegelspiel* (*Giuoco dei birilli*): coniludium; conorum ludus.
92. *Klappstuhl* (*Scranna pieghevole*): sella plicabilis.
93. *Koloratursängerin* (*Cantante di fiorrettature*): cantrix vel cantatrix flexionum.
94. *Komponieren* (*Comporre; mettere in musica*): notis musicis excipere; modos facere.
95. *Konzert geben* (*Dare un concerto*): concentus edere. (Val. Max. 2, 5, 7).
96. *Korkenzieher* (*Cavatappi*): tormentum cochleatum.
97. *Kotolett* (*Costoletta*): coticula. (Apicius 7, 259).
98. *Krematorium* (*Crematorio*): bustum, vel ustrina.
99. *Kriegsgewinnler* (*Lucratore di guerra*): bellicus lucripeta.
100. *Kunstgewerbeschule* (*Scuola d'arti e mestieri*): ludus operum atque artificiorum; ludus operum artificiarium.
101. *Kunstseide* (*Seta artificiale*): metaxa ficticia.
102. *Kurort* (*Luogo di cura*): locus salutaris; locus curationis.
103. *Laubsäge* (*Archetto*): serrula excupatoria.
104. *Lavagestein* (*Lava*): massa durata vulcania.
105. *Lavastrom* (*Torrente di lava*): amnis vulcanius.
106. *Lebensmittelkarte* (*Carta di viveri; Carta di alimenti; Tessera annoveraria*): tessera cibaria, sive victualis.
107. *Lichtreklame* (*Richiamo luminoso*): praeconium lucidum, vel luminescens.
108. *Limonade* (*Limonata*): posca citrea; posca limonina.
109. *Litfassäule* (*Colonna di richiamo*): columna praeconia.
110. *Lokomotive* (*Locomotiva*): curriculum vaporarium.
111. *Luftschutzbunker* (*Ricovero antiaereo*): subterraneum aëris custodiae receptaculum.
112. *Luxusartikel* (*Articoli di lusso*) res ad luxuriam pertinentes; nitidioris vitae instrumenta. (Plin. 13, 100).
113. *Malz* (*Orzo tallito; malto*): braces. (Plin. 18, 62).
114. *Mangel* (*Mangano*): prelum lintearium.
115. *Manschette, Stulpe* (*Manichino; Manichetto*): manualcus.
116. *Marmelade* (*Marmellata*): decoctum pomarium; pulpa pomaria; melimelum.
117. *Marzipan* (*Marzapane*): coptopla-centa. (Petron. 40, 4).
118. *Melancholie* (*Malinconia*): angores; gravitas mentis.
119. *Militärattaché* (*Addetto militare*): militaris adiutor.
120. *Mineralquelle* (*Fonte minerale*): fons medicatus. (Plin. 2, 207.)
121. *Mineralwasser* (*Acqua minerale*): aqua medicata.
122. *Mohrrübe* (*Carota*): carota vel carriota.

IMPRIMATUR:

† Fr. A. C. DE ROMANIS, Ep. Porphyreonen.,
Vic. Gen. Civitatis Vaticanae.

Dr. JOSEPHUS FORNARI, Moderator, Sponsor

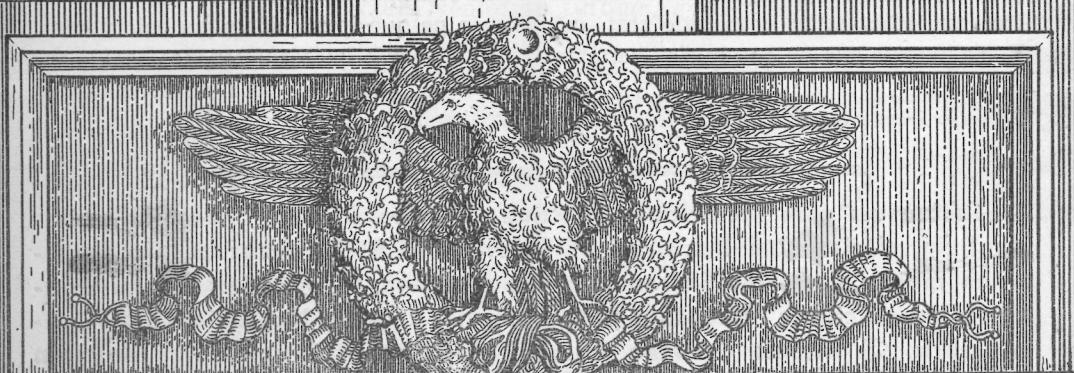
TYPIS POLYGLOTTIS VATICANIS

ALMA ROMA

QVID QVID NON
POSSIDET ARMIS
RELLIGIONE
TENET

Per.
Lat
011

C. DEL VECCHIO.

VARIA

Non possunt eadem fundamenta legum ei reipublicae convenire, quae cives habeat male moratos malosque, ut conveniebant ei, quae cives bonos ac bene institutos habebat.¹

In referendis legibus licebat (Romae) Tribuno plebis, et ceterorum quoque civium unicuique, legem, quam ex usu Reipublicae esse putaret, populo disputandam proponere, ut omnes ac singuli cives, quid de ea sentirent publice pronuntiare possent antequam illa sanciretur. Quae consuetudo olim, quum cives omnes boni beneque morati erant, Reipublicae utique proderat, quum intersit, ut si quis est ceteris prudenter, id possit in communem civium usum conferre, quod novit Reipublicae utile esse; et refert etiam non parum, ut de eo quod publice rogandum sit, unicuique sententiam dicere liceat, ut plebs, auditis omnium sententiis, optimam quamque eligere queat. Sed postquam cives depravati, et in tantam morum corruptelam lapsi sunt, non utilis, sed perniciosa fuit eadem consuetudo, quod soli potentes leges proponere auderent, et eas quidem tales, quibus magis ipsorum potentia confirmari, quam libertas publica conservari posset; nec audebat etiam contra hasce eorum leges quam disputatione, quod illorum potentia formidabilis esset; atque ita fiebat, ut eam populus in suam ipsius perniciem amplectetur. Haec unica ergo ratio erat, qua Roma in tanta morum corruptela libertatem

potuisse conservare, si et novis legibus vitia, quae grassabantur, subinde emendassent, et legum fundamenta ipsas antiquissimas ferendarum legum creandorumque magistratum consuetudines plane immutassent et praesenti tempori accommodassent. Neque enim possunt eadem fundamenta legum convenire ei Reipublicae quae cives habet male moratos malosque, ut conveniebant ei, quae cives bonos ac bene institutos habebat; quod contraria subiecta non debeant eodem modo tractari. Sed quoniam huiusmodi antiquarum consuetudinum mutationem necesse est vel simul ac statim fieri, postquam cognitae fuerint praesenti tempori non convenire, aut sensim paulatimque antequam ab omnibus id animadvertisatur, dico utrumque difficillimum esse. Sensim enim si mutantur huiusmodi antiquae consuetudines, necesse est id ab aliquo sapiente sive institui, qui e longinquo videat, quam sint futurae Reipublicae periculosa. Sed quam facile rurus huic sapienti se alii cives opponere poterunt? Quibus non persuadere poterit id quod e longinquo cernat. Praeterea omnes ita sumus affecti, ut ab antiqua vivendi consuetudine non libenter discedamus. Quod si emendanda sint hae antiquae consuetudines tunc, quum iam constet eas Reipublicae inutiles periculosaque esse, et proinde simul tollendas e medio, ne id quidem sine magno periculo atque difficultate fieri potest, quod ad rem eam non sufficient media legibus consentientia, quae ne que ipsa quidem periculo vacant, sed ad novas quasdam rationes configendum sit, atque fortasse ad arma usque veniendum.

¹ Ex NICOLAI MACHIAVELLI opere: *De republica disputationes ex prima decade T. Livii latine vertit E. BINDI.*

Luctuosum cum lectoribus sociisque "Almae Romae" communicamus nuntium, clarissimum Doctorem IOSEPHUM FORNARI, necopinato corruptum morbo, Ecclesiae Sacramentis rite munitum ac peculiari Summi Pontificis benedictione recreatum, piissime e vita cessisse Neptuniae, die 18 septembris. Christianis "Almae Romae" lectorum suffragiis eius animam enixe commendamus.

ALMA ROMA

LATINITATIS PRAECONIUM SINGULIS MENSIBUS EDITUM

Premium subnotationis an. MCMXLII est pro Italia libell. 15; pro ceteris nationibus summa italicas lib. 30 exaequans; ante solvendum rectoque mittendum sive ad IOSEPHUM FORNARI doct. Romam, Via di S. Maria dell'Anima, 39 sive ad Typographiam Polyglottam Vaticanam, Città del Vaticano

FLOS IN RIMA

Non ego te sevi, pingue nec, floscule, testa apposui limum tibi; te non imbre rigavi,
nec gracilem cinxi culmum telluris acervo;
sed subito, exortum rima te sponte fenestrae,
aspicio crocea depictum veste corollam.

Me latet omnino quo te, discernere doctus
herbas et frutices, Linnaeus nomine dixit;
quo reliquos inter digesserit ordine flores
sub genere et specie, neque nunc inquirere curo;
me iuvat at potius paulum in te pascere visum,
dum tremulum nutas caput arridesque colore.

Salve, care mihi iucundi nuntie veris!
Opportunus ades, iugi strepitante tumultu
per fora perque vias, qui grata silentia ruris,
otia camporum revocas lucosque virentes,
blandulus aspectu laeto specieque decora
defessam studiis mentem recreare severis.

Unde venis? volucris rostro fortasse voracis
huc lapsum cecidit semen, quo tanta venustas
prodiit? an vectum ventorum turbine, gyris
innumeris actum, tandem pia rima recepit?
Miris vita modis renovatur ubique per orbem,
provida vel tenui Sapientia prospicit herbae!
Hic tibi, commotus rhedarum praepete cursu,
molle cubile, cadens, extruxit pulvis hiatu,
altaque prorupit nocturni aspergine roris
exiguo latitans pulcherrima semine vita.

Aëre quot volitant nulli corpuscula visa!
Immensus natura thorus, quo condita turgent,
mox paritura novam, genitalia germina, prolem.

Undique vita fremit; gravidus pulvisculus ovis,
haud oculo captis, quovis penetrabilis errat,
abruptisque iugis, spelaeis, aequoris antris
denique subsidens fetus traducit et auget,
terraque luxurians exsultat iugi hymenaeo.

Num penitus mundum pervadit spiritus ingens
atque animat molem, per partes diditus omnes?
Falleris, haud scite veteris commenta secutus
Pythagorae, haec culto referens, Maro candide, versu¹
Quaeque sua gliscit forma natura, recepta
materia priva, geminis coalescit et unum
principiis vivens, quod dispar exhibet actus,
et locus, ab reliquis, et non communis origo.
Dividuas refugit, mensurae spiritus expers,
partes; totus adest, simplex, quocumque penetrat,
numine cuncta replens terra caeloque profundo.
Hic Deus est, plane transcendens cuncta creata,
cunctaque compenetrans prorsus discretus ab ipsis,
totus ibi praesens, in quavis parteque totus,
omnia quo constant, perdurant atque moventur.
Hic Deus est, unus qui in Se complectitur Ipse
quidquid rebus inest pulcri et praefulget honesti.
Hinc decus omne fluit, mundi spectabilis ordo
quo nitet, astrorum lepor auroraeque rubentis
et risus pueri, et crocinus tibi, floscula, amictus.

Si rerum species partita brevique caduca-
attonat heu, toties mentes cantaminis instar,
quid cum tota simul spectabitur Ipsa Venustas,
Luceque lux omnis cumulata micabit in una
et divisus amor Primo absolvetur Amore?

Sole sub ardent, cuius, flos, munere fluxit
haec tibi vita, brevi caput inclinabis adustum,
protinus atque alio volucri rapieris ab aura.
Occidis amplexu dum te demulces amico
undique Sol, pelago quaerens te mergere lucis.
Occidis ut rursum, veniente novatus aprilii,
exsilias viridi culmo flavaque corolla.

Sic mihi contingat fragilem deponere vestem,
Solis inundato vitali lumine dii
prorsus et absumpto flamma recreantis Amoris!
Mens pia decipitur, spe tanta freta dolorum.

V. GENOVESI, S. I.

¹ VERG., I. VI, vv. 726-27.

HISTORICAE NOTAE

Legis XII tabularum brevis expositio¹ De rerum dominio (Tab. VI-VII)

Res est quidquid usui homini esse potest
ad finem suum assequendum. In iure qui-
ritario attenduntur fundus eaque quae cum
fundo connectuntur: servi, pecudes, servitu-
tes. Fundi aut sunt solum, aut aedificia;
item aut rustica, aut urbana: solum urbanum
appellatur «area»; aedificium urbanum «aedes»; solum rusticum «ager»;
aedificium rusticum «tugurium», et postea
etiam «villa». Ager dicitur «haere-
dium», quia hereditibus legari potest.

Disputant quomodo historice ortum sit
dominium; traditur Romulus bina agri iu-
gera distribuisse patribus; quaestio a re
nostra exsulat; censemus rerum dominium
privatum esse homini connaturale; ortum
igitur fuisse natura ipsa duce, ex occupa-
tione; constitutum vero deinde iuridice et
definitum moribus ac legibus; receptum
autem iam fuisse quo tempore lata est lex
duodecim tabularum; agit enim de acqui-
rendo rerum domino.

Dominium nomen est indefinitum, et
iura omnia significat, quibus res dici potest
«mea»: est absoluta et plena in se potes-
tas, ius utendi atque abutendi; nec quo
animo quis re sua utatur inquire potest:
extenditur in infinitum, quum omnes extra-
neos repellat omniaque iura contineat; sed
contrahi potest in infinitum, ut ad nudum
ius redigatur, sine potestate sua re utendi;
nec ideo exstringitur, comprimitur, sed
cessante compressu resultat. Limites licet
excludat dominium, patitur tamen quando-
que exercitium dominii sive concurrentibus
aliis dominis, sive ex lege.

Imprimis res potest esse plurium domi-
norum: habetur tunc «condominium»,

¹ Cfr. fasc. sup.

quo rei plenum dominium est penes singu-
los, «condominos», non penes societatem;
societas enim res est toto caelo diversa: ita-
que condomini singuli ea re tamquam sua
uti, abuti posunt; salvis ceterorum iuribus;
et quae iura divisionem patiuntur, iis pro
sua parte quisque utitur (ita exempli gra-
tia fructus suos singuli colligunt); quae
vero non patiuntur, iis utitur non nisi omni-
bus consentientibus: cuilibet enim est
«ius prohibendi», et si suo iuri aliquis
renuntiat, ceteris omnibus datur «ius ac-
crescendi». Praeterea exercitium dominii
fines patitur quum in re sua sint aliorum
favore iura constituta, ut est in servitu-
tibus.

Lex autem fines iuri dominii exercendo
quandoque constituit in bonum commune:
ita temperata sunt domini iura in servos;
concessum ut rami extendantur in fundum
vicini,² ut aqua pluvia naturali via decur-
rat in fundum inferiorem,³ utque liceret
tertio quoque die fundum ingredi alienum
ad fructus suee arboris colligendos.⁴

Fundus ritu quodam sacro (limitatione)
definiebatur, et spatio circumibatur («iter
limitare» in fundo rusticō; «ambitus» in
urbano), quod non potest usucapi.⁵ Do-
minium fundi repellit quemlibet extra-
neum et comprehendit quidquid in fundo
est, ad caelum sursum, usque ad inferos
deorsum. Fundus romanus praeterea im-
munis est a quolibet tributo, tributa one-

² TAB. VII, 9: Rami arboris... Arbor vento inclinata... — ULPIANUS (*Dig.* 43, 27, 1, 8): Lex XII tab. officere voluit, ut XV pedes altius rami arboris circumcidantur. — POM-
PONIUS (*Dig.* 43, 27, 2): Si rībor ex vicini fundo vento in-
clinata in tuum fundum st̄t, ex lege XII tab. de admenda
ea recte agere potes.

³ TAB. VII, 8: Si aqua pluvia nocet... rivus aquae du-
ctus... — PAULUS (*Dig.* 43, 8, 5): Si per publicum locum
rivus aquae ductus privato nocebit, erit actio privato ex
lege XII tab. ut noxae domino caveatur.

⁴ TAB. VII, 10: Glans in alienum fundum... PLINIUS
(*Hist. nat.* 16, 5, 15): Cautum est lege XII tab. ut glandem
in alienum fundum prominentem liceret colligere.

⁵ TAB. VII, 4:... V pedes usu capio... — CICERO (*De
leg.* 1, 21, 55): Usus capionem XII tab. intra quinque pedes
esse voluerunt.

rant dominum fundi, non fundum; fundi provinciales, e contra, vectigalibus onerantur. Dominum denique est natura sua perpetuum; dominum ad tempus nec concipitur.

Haec omnia temporis progressu immutata sunt recesseruntque a rigore iuris; fundamenta tamen ad nos usque permanerunt.

(*Ad proximum numerum*).

SYLVUS ROMANI.

CAROLUS FEDELI DE RELIGIONE ET MEDICINA BENE MERITUS

Sapientiam minime posse cum vera religione coniungi haud pauci elapsae praesertim aetatis, etenim nostra — Deo favente — ad meliorem frugem se sensim recepisse videtur, ineptissime effutiverunt; dum, contra reputando, neque meliores neque praestantiores homines inveneris, quam illi qui, rectius sententies, rerum cognitionem a Dei cultu non abstrahendum putarunt. Testes sunt, praeter Galileium, cuius trecentesimum annum ab interitu festo ritu traducimus, alii multi, qui, vel diem supremum iam obierunt, vel qui adhuc agunt inter vivos; quarum seriem, satis prolixam, brevitatis causa, praetermittendam censemus.

Hic tantum liceat vitam gestaque summatim attingere cuiusdam viri in medica arte praestantis, simulque eximiae profecto pietatis, cuius vestigiis, si iuvenes inhaerent, gloriam apud Deum et homines consecuturos fore confidimus.

* * *

Carolus Fidelius, patre Fidele, in inclita Academia Pisana doctore decuriali, qui postea ob insignia in patriam scientiamque merita in senatorum numero est relatus, matre autem Henrichetta Municchia, nobili

genere orta, lucem aspergit, Pisis, die Sancto Carolo Borromaeo sacra anno Domini MDCCCLII.

Narrare nobis solebat Caroli genetrix quae ad extremam senectam pervenit in piis precationibus, aut in acu pingendo tempus insumens, filium suum adhuc tenellum, et sugentem ubera, quum more puerorum interdum vagiret super cymbalum quod concinne sciebat, collocare tranquillandi causa; ex hoc fortassis evenisse cur ille, inde ab incunabulis, divinam musices artem, cuius blandimentis ferae quoque mansuescunt, per totam vitam in deliciis habuerit.

Puerulus in litteris italicis et latinis datum est erudiendus haud praceptoribus fidei saepe dubiae vel scientiae fallacis; sed mulieri, ut cum Salomone loquamus, «cuius pretium procul et de ultimis finibus», idest Catharinae Franciscae Narrensi, iuvenilibus adhuc annis Michaeli Ferruccio nuptae, qui in maximo Pisaniorum Lycaeо litterarum latinarum cathedram per aliquot annos, summo cum plausu, tenuit.

Catharina autem, eximia pietate erga Deum, summa in patriam caritate spectabilis, in corpore exiguo magnam alens flammam, Romanorum sermonem sic percallebat, ut cum viro suo, etsi eruditissimo, cunctis aientibus, decertare facile posset.

Sub tanta magistra militans incredibile est dictu quantos progressus Carolus noster in studiis fecerit, praesertim quum, insequentibus annis, illos religiosos viros Florentiae audivisset, quos S. Iosephus Calasanctius, ad erudiendam spiritu intelligentiae ac pietatis iuventutem, primus Romae instituit.

Florentibus annis Pisas sese contulit, ut in celeberrima Academia quae, per tot iam saecula scientiae lumen non modo inter Italos, sed per totum fere terrarum orbem auxit et diffudit, in medicinae studia incubitus, quibus parens eius sic eminebat

ut, Victorio Emmanuele Rege quandam apud Sanctum Luxorium graviter morbo laborante, arcessitus sit, ut aegroti valedicendi sapienti consiliorum consulueret.

In Pisano Athenaeo, super cuius fronte, ea tempestate legebantur verba marmore insculpta: «INITIUM SAPIENTIAE TIMOR DOMINI», quae inscriptio, novissimis temporibus, ab hominibus stultissimis, ne dicam nefariis ablata est; rati sanctum Dei nomen, hoc pacto se funditus deleturos, Carolo Fidelio, optimae spei iuveni, sors benigna, aut potius insignis Dei favor, dedit ut magistros invenire quiverit tanta doctrina et moribus ita integerrimis, ut studiorum curriculum optime confidere et doctoralem lauream adipisci facile potuerit.

Inter illos egregios viros enumerandi sunt, praestantia doctrinae, Petrus Burrius artis salutaris lumen, Paulus Savius et frater eius Caietanus, herbarum arborumque scientia peritissimi.

Postea Florentiae, ut mos erat, apud Valetudinarium, cui nomen «Sancta Maria Nova», studia perfecturus Carolus ad medicas disciplinas se applicavit ibique usus est item praceptoribus clarissimis, Francisco Puccinotio et Mauricio Bufalinio, cuius nomini «nullum par elogium».

* * *

Anno MDCCCLXXVI, quum Carolus Fidelius ageret annos quinque et viginti, cum Iulia Gibellia, bononiensi, puella et nobilitate generis et modestia et eximia forma commendabili, in matrimonium se iunxit. Ex ea septem liberos suscepit, quorum quinque — duae foeminae viris divitibus satis collocatae et tres mares — adhuc supersunt, genitoris exempla optime imitantes.

Pisis, in eadem Academia, quam Noster summis laudibus iugiter ad caelum sustulit, illam medicinae partem, quae ad rudimenta scientiae ipsius pertinens, graeca voce «propedeutica» nuncupatur, profes-

sus est; deinde medicinam theoreticam eiusque historiam. E schola illius exierunt, omni tempore, discipuli, qui magnum sibi nomen fecere, inter quos Maximilianus Cardinius, ut ceteros omittamus, in Athenaeo Romano medicinae historiae professor atque in Romanorum institutionibus exquisite versatus.

Grassabatur et debacchabatur quondam non solum Pisis, verum in tota Italia, eorum qui liberi dicebantur structores execrabilis Sodalitas, in Christum et christianum populum adeo imfensa, ut illi atrox intulerit bellum ea mente Religionem patrum penitus evertendi. Quot et quanta Carolus Fidelius, multa pietate vir, ab istis seditionis scelestisque hominibus perpessus sit, quae vox, quae lingua retexere potest?

Praestat nihilominus asserere illum in christianam rem publicam, et in Pisanorum percelebrem Academiam, tanto amore flagrasse, ut, si quando daretur occasio, illarum causam scite et strenue tuendam arbitraretur.

Iam inde a primaeva Academia pisanae aetate mos fuit, usque in diem hodiernam servatus, ut unus ex doctoribus ipsius academie, die statuta ad instauranda studia orationem diceret aditalem.

Factum est ut anno MDCCXCIII ad hoc obeundum munus electus fuerit quidam vir, qui, etsi in historicis disciplinis ad magnam nominis amplitudinem pervenisset, christiani gregis Duces et Rectores Supremi, tyranni potius ei et libertatis osores, quam mites et beneficentissimi pastores viderentur; inde evenit ut in oratione illa, coram confertissimo consessu recitata, mendacia et ignominiosa contra Pontifices Romanos evomuerit; et, infandum dictu!, Christi sacerdotes, una cum Francisco Guicciardinio, «scelestos» haud veritus sit appellare!

Ad gubernacula pisanae plebis sedebat, eo tempore, Petrus Maffius, qui purpuram, qua a Pio X Pontifice Maximo decoratus

fuerat, illustravit insigni, praeter sapientiam, religione ac pietate, perpetua morum innocentia, divinae gloriae atque Apostolicae Sedis ardentissimo studio in omnibus eius gestis ac verbis promicante.

Aegre tulit Fidelius Pontificatum Romanum, cuius lucidissimum iubar ubiquaque splendescit, affectum fuisse ab oratore, quem supra memoravimus, iniustis criminationibus; atque Petro Maffio suadente, et largam stipem elargiente, consilium cepit verba iniqua in Pontifices prolata refellendi; et quum esset multa eruditione praeditus, adiuvante Ranuccio, qui, eo aeo Tabulario Vaticano praeverat, plurima documenta erui curavit et typis cudi, quibus Pontifices semper optimorum studiorum fuisse fautores et in Athenaeum pisanum beneficentissimos, meridiana luce patefactum est.

Volumen illud, sapienter concinnatum, quodque ars et ornamenta typographica pretiosius redditum, ab hominibus non vulgaris doctrinae, hisce quoque diebus, saepissime volutatur.

Plurima alia opera exaravit Fidelius ad medicinae artem speciatim spectantia; et Supremi Militaris Ordinis Melitensis splendorem suis scriptis addidit; ita ut ab ipso, merito grato, aureae crucis praemio sit honestatus.

Exemplum denique imitatus veterum Academiae pisanae professorum, qui in apollineis hortis suaveolentes colegerunt flores, musas italicas interdum coluit, variis etsi brevibus carminibus suavi artificio conditis.

Montis Catini Thermis salubrium aquarum causa fere per totum orbem celebribus per multos annos praefuit; et nisus est totis viribus ut pestis averteretur illarum foeminarum minus honestarum, quae, praesertim aestivo tempore, sagittas in avernus specubus elaboratas intendunt, ut multorum animas in ruinam detrudant.

Innumeri illi qui ad Carolum Fidelium

curationis gratia confluabant; inter illos adnumerandi viri scientia, litteris, artibus clarissimi, praesules multi infula decorati, nonnulli denique, qui in beatorum numero sunt relati. Aliquando percunctati sumus ab eo quidnam sentiret de Gemma Galgania, admirabili illa virgine lucensi, quae, ceu columba candidissima, iaculo venatoris transfixa, abhinc aliquot annis ad Superos evolarat. Haud nos fugiebat olim Gemmam petuisse Pisas Carolum, cuius nomen longe lateque vagabatur, valetudinis causa culturam. Ad haec ait se nihil de illa nos docere posse, quippe testis iureiurando adstrictus esset in causa, quae tunc ante Sacrum Tribunal agitabatur; solummodo asserere posse Gemmam puellam fuisse cunctis virtutibus ornatam.

Erga Deiparam autem, nostram perpetuo Matrem et sospitricem, quo amore Carolus noster fuerit, incredibile dictu; et, heus!, si tempus spatiumque sufficeret, et ni inter certos cancellos clauderemur, quot et quanta perbella specimina, ex illius viri scriptis deprompta, afferre potuissemus, in Sanctissimam Dei Parentem tenerrimam eius dilectionem et observantiam demonstrantia!

Amicitia et familiaritate coniunctus fuit cum Iosepho Toniolo, qui Academiam Pisana cum eximia doctrina, tum maxime vitae integritate, illustriorem effecit; cuique, Deo annuente, beati titulum infra breve tempus collaturum fore speramus; Toniolus autem, tanti faciebat Fidelium, ut de illo semper honorifice loqueretur. Sed et Leo XIII, Pius X Pontifices, nec non Petrus Gasparrius, Antonius Fogazzarius, Laurentius Perosius, Iosephus Verdi, Ferdinandus Martinius, Michael Gordigianus, cuncti denique viri vel stirpis claritate aut scientia immortalitate donati, arctis amictiae nexibus complexi sunt Fidelium, et cum isto epistolarum commercio usi sunt.

Annos agens quatuor et septuaginta, quum iam ad metam pervenisset, et adver-

sa valetudine affici coepisset, rude donatus est. Cruciatus cunctos, quibus angebatur, aequo animo toleravit; et magno cum pie-tatis sensu, Domino confisus, ut deceat Sanctos, vitae occasum opportus est.

Anno denique MDCCCCXXVII, festo die S. Nicolai, qui Tolentinum aeterna prodigiorum illustrat fama, Carolus Fidelius, piacularium sacrorum ope praesidioque instructus, in complexu uxoris amantissimae et filiorum, qui adstabant lacrimantes, animam efflavit.

Elatus est, decora pompa funebri, per fratres antiquae et Venerabilis Sodalitatis cui nomen « del Crocione », magna stipante caterva propinquorum, sodalium, discipulorum, egenorum plurimorum, quorum inopiae semper fuerat opitulatus, et iustis peractis, in templo S. Raynerii, in Coemeterio, extra urbis moenia, sepultus est. Sed elapsio vix biennio, procerum Civitatis pisanae voluntate, corpus illius in Aede Sancto Francisco Assisiensi dicata, pro qua reficienda Fidelius, una cum multis aliis civibus pisaniis, eximium sumptum impenderat, translatum est.

Ossa Caroli Fidelii, cuius universa vita totius fuit honestatis et probitatis exemplum, in Templo supra memorato Pisani munificentia ac pietate exstructo, in sacello Beatae Mariae Virgini sacro requiescant; idque haud sine supremi arcano Numinis consilio factum esse existimamus; nempe ut ille praeclarus vir, qui Sanctissimam angelorum mortaliumque Reginam, tanto obsequio complexus fuerat dum vive-ret, totoque pectore dilexerat; demortuus quoque, dulcissima luce, a simulacro Illius continuo refulgenti, caelesti solacio recreari quodammodo videretur; atque cum illo Cantici Canticorum mystico Sponso bene recteque effari quiret: « Sub umbra illius quam desideraveram sedi; et fructus eius dulces gutturi meo ».

Scribebam Florentiae, in dedicatione S. Mariae ad nives
EUGENIUS CAPPELLIUS.

DE ALCHYMIA

Cham, qui et Chamos, a priscis traditur Aegyptiorum pater; hinc saepe in sacris litteris Aegyptus et quae circa late regiones « terra Cham » appellantur. At, haud multo post obitum huius protoparentis, eum nepotes et posteri quasi Deum coluerunt, et simulacrum constituerunt in templo, idolumque vocaverunt « Chamos ». Qui sacerdotes huic Numini serviebant doctrinas coluerunt a Noetica domo defluentes, propterea quod, quum in illis excellerent, scientiam hanc ipsam dicere placuit *Chamiam*, seu *Chimiam*, cui voci addita syllaba *el*, seu *al* (idem enim sonat ex *aleph*), indicavit scientiam divinam Cham, seu Chamos, uno nomine: *Alchymia*. Qui vero consideraverint apud sacerdotes, delubraque fuisse tunc temporis medendi omnem artem, fuisse et remediorum dispensationem, habebunt integrum, meo iudicio, causam, qua vel nunc pharmacopae apud gentes nonnullas « *Chemistae* », et « *Chemistes* » nuncupentur, quum et « *Alchymistae* » nominati sint illi, qui disciplinis naturalibus, dicam rectius, qui viribus naturalibus occultis freti, et posse mirabilia facere iactabant, et fortes nonnulla mirabilia patrabant.

Notabo insuper scientiam duplex inivisse iter duas inter gentes, Chaldaeas nempe et Aegyptias. Illa se astris inspiciendis praesertim addixit, Aegyptia vero naturalibus praesertim rebus, quae propter solum sunt, neque tamen astronomica reliquerunt inculta; nam scimus quid adstruxissent Aegyptii de Sothiaco anno usque ad Ptolemaeum illum, qui absolutum quoddam sistema astronomicum finxit, stellas catalogo descripsit, pluraque confecit, ex quibus aeternam sibi famam et recordationem comparavit.

Quidquid est, in humanis rebus eadem contingunt, quae in fluminibus videmus ac-

cidere. PELLUCIDAE LYMPHAE PRIMO E FONTE ERUMPUNT, PURISSIMAQUE BIBUNTUR. EADEM LONGO DECURSU SIVE QUOD TERRAS ERODANT ET SABULIS, ARENIS, CRASSIQUE SOLI PARTIBUS IMBUANTUR, SIVE QUOD MINIME PURIS ADMISCEANTUR RIVULIS, ET FOEDITATE CONTAMINATIS ALIQUA FONTIBUS COPULENTUR, NITOREM PRISTINUM AMITTUNT, TURBIDAE FIUNT, ET QUI TIBRIS, QUI ANIO SEPTIFONS PURISSIMI SUNT, IDEM POSTEA VEL VIRIDESCENTES, VEL ALBICANTES, VEL FLAVI APPARENT. SIC HUMANA OMNIA, A PHILOSOPHICIS DISCIPLINIS EXORDIOR, AD ARTES, QUAE INITIO BONA, RECTA, RATIONABILIA TRADUNTUR ET COLUNTUR, UBI PER DISCIPULOS, AD TERTIAM AETATEM, VEL QUARTAM PERVERNERINT, SIVE MALITIA, SIVE AMBITIONE MALA, SIVE NESSIO QUA CAECITATE SEQUENTIA, ITA IN EXCESSUS ABEUNT PLERUMQUE CONTRARIOS, UT NON FACILE CREDAS UTRAMQUE SCHOLAM ET DISCIPLINAM UNA EXORTAM ESSE AB ORIGINE. LABORARET PROFECTO TRADITIONUM FIDES UTI FUISSE TALES CREDEREMUS. NEQUE ALITER EA DISCIPLINA SE GESSIT, QUAE IN SACRARIIS, COENOBIISQUE CHAMOS TRADEBATUR, ET FORTASSE TUNC AMBITIOSUM SUPERBISSIMUMQUE ILLUD AL SIBI ADSCIVIT, COPULAVIT, PRAEFIXIT, UT HABERETUR DIVINA, QUANDO, DIVINITATE, SCILICET VERITATE, ABDICATA ET REPUDIATA, CONVERSA EST AD FABULAS, ET POSSE SE DIXIT QUAE IMPOSSIBILIA REBANTUR. HAUD ALITER APUD GRAECOS TUNC, *σοφία* QUAE PRIMUM, *φιλοσοφία*, ID EST SAPIENTIAE DESIDERIUM ET AMOR ET STUDIUM, DICI COEPTA EST, QUANDO, SUPERBIA STERNENTE ITER HOMINIBUS, NON HI SCIENTIAE STUDEBANT, SED PROPRIO NOMINI, QUI COMMUNI REFUGIEBANT A SCIENTIA, NE CETERIS HABERENTUR AEQUALES.

ITAQUE SACERDOTESILLI CHAMISTAE POSTQUAM PLURA INCUBUERE IN REMEDIA, QIBUS MORBI ARCENTUR, PLURA EXPERIENTES, VIX NOVA FEBRIUM TERRIS COHORS INCUBUIT SUIS, UBI INVENERUNT MEDELAM, QUA PESTES DIMOVERENTUR, IURE QUIDEM SANCTISSIMO, EA QUAESIVERUNT, QUAE CORPORA HUMANA A MORBORUM INCURSU ET IMPETU CONSERVARENT IMMUNIA: NON ENIM TAM IUCUNDUM EST A

DAMNO REVALESCERE, QUAE NULLUM IN DETERIMENTUM INCIDERE. HINC EA MEDICINAE PARS VENIT, ET SPONTE VENIT, QUAE INCOLUMES FACERET HOMINES, QUAE VIRES NON MODO RESTAURARET AMISSAS, VEL DEBILITATAS, VEL FRACHTAS, SED EAS ITA STATUERET, UT INTEGRAE STARENT, ET QUASSARI NON POSSENT, AUT SALTEM LABANTES ET FATISCENTES NON APPARERENT. INDE FUERUNT OMNIA FACIEI MEDICAMINA, QUORUM USUS PRAESERTIM APUD PECUNIOSAS INVALLUIT FOEMINAS, HINC APHRODISIACA OMNIA; NE PROGREDIARIS ORO, CANDIDE LECTOR, NAM LIMINA MORTIS PATENT, ET VENENA EX HERBA QUAERUNTUR, ET STATUTO LUNAE TEMPORE QUAERUNTUR, ET CERTIS SUB INVOCATIONIBUS, INCONDITISQUE VOCIBUS AVELLUNTUR. QUID SI ADMISCEATUR TABUM E CADAVERE? QUID SI PUER FAME CONFICIATUR SEMISEPULTUS, UT INDE GUTTA MORTIFERA ARIDO EXTRAHATUR A CORPUSCULO? HABES IAM OMNIA DELIRAMENTA SAGARUM, HABES QUAE MISCEANT ACONITA NOVERCAE, HABES QUAE LOCUSTAE NERONIBUS COMPARANT!

AT DUM HAEC LABUNTUR IN PEIUS, NON DEFUERE VIRI, ET ERUDITI ET A SCLERIBUS LONGE ABHORRENTES, QIBUS EX MIXTIONE ELEMENTORUM, EX COACERVATIONE QUARUM DAM RERUM, EX REPETITIS CONATIBUS NONNULLA APPARUERE MIRABILIA, ET HAEC SUNT SEQUITI, DUM PLERIQUE AUT NIMIAM IN SPEM CRESCENTES, AUT DESIDERIO DIVITIARUM CONTABESCENTES DE TRANSFIGURANDIS CORPORIBUS, DE COMMUTANDIS COGITANT. DUO TAMEN HUMANUM GENUS, PROUTI ANTEA, PROUTI NUNC ETIAM, TORQUEBANT: AURI SACRA FAMES; DESIDERIUM IVENTUTIS AETERNAE. PRIMUM ILLUD PHARMACUM *Lapis Philosophicus* DICEBATUR, QUEM QUI FERRET NUNQUAM SENESCRET, INCOLUMIS A FERRO, A VENENO, AB INSIDIIS ABIRET, SECRETA OMNIA NOSCRET; ALTERUM, SCILICET COMMIXTIO QUAEDAM ET PROPORTIO METALLORUM ET RERUM, QUAE TORRENTE IGNE COMMUTARENTUR IN AURUM, QUADAM EX PARTE CUM LAPIDE ILLO PHILOSOPHICO CONVENIEBAT, QUADAM VERO EX PARTE CUM SCIENTIA NATURALIUM RERUM ET CONSIDERATIONE STELLARUM INCLIN-

NANTUM, VEL COEUNTUM, UT OPUS CONFICE-RETUR.

ATQUE HIC NOVUS ALCHYMISTARUM MODUS, NOVA CONDITIO ALCHYMISTARUM HABETUR. IPSE ENIM EODEM TEMPORE EST QUID NECESSARIUM APUD SINGULOS REGES, PRINCIPES, DYNASTAS; REGIA NULLA, ARX NULLA EST, QUAE IPOSO CARERE POSSIT; Datur sapienti viro domus singularis, turrim habet a qua speculetur astra, servos habet audientes dicto qui herbas, qui aquas, qui fructus querant, et afferant singulares. IPSI DE PRAENOSCENDIS PROCELLIS, DE TERRAEMOTIBUS, DE FULMINIBUS, DE TURBINIBUS CURA EST; IPSE TUEBITUR DOMINI SALUTEM, DOMINAE PULCHRITUDINEM, PHARMACA SUPPEDITABIT UTRIQUE OPPORTUNA; QUINIMO ET POTENTISSIMA VENENA, SI DOMINI LEGES TALIA TULISSENT. QUID SIT ALCHYMA QUARIS? HAEC DE RE TRADIT IOANNES BAPTISTA BIRELLI COSMAE MEDICEO: « ALCHYMA EST ARS, QUAE HUMANOS OPIBUS PROPEMODUM INFINITIS DITAT, QUAE PHILOSOPHIA IURE DICITUR, LAETITIA ANIMORUM, ANGELICAE SPLENDOR SAPIENTIAE, MEDICINAE MATER, PHILOSOPHORUM DESIDERIUM, THESAURUS INEXPLEBILIS, EXTERMINATRIX MOERORIS, VIRTUTIS COMES. LAETIFICAT IUSTOS, CUM BONIS HABITAT, DETESTATUR IMPROBOS ET SCELESTOS. SUPER OMNIBUS REGNIS REGINA, VIRTUTEM EX HERBIS EXPRIMIT, ET MEDICINAE PER DISTILLATIONEM TRADIT *ESSENTIAS*, OMNESQUE ARTES IUVAT, ET AB IGNORANTIA RELEVAT, PRAECEPTIS DIVINI HERMETIS, (QUI AEGYPTIUS EST!). ». POST HAEC ENARRAT QUAE ALCHYMISTAE CLARISSIMI FECERINT, QUI ALCHYMIAE PRAECEPTIS USI, METALLA QUOMODO PURGARENTUR, INVENERUNT, QUI VINI ESSENTIAM (*alcool*), RAYMUNDO LULLIO FACIENTE INVENERUNT, QUA FERME MORTUIS VITA REDDITUR (ATQUE HINC ET APUD NOS *Acquavite* = *aqua vitae* VOCATUR), QUI AURUM POTABILE, ALEXIPHARMACUM PRINCEPS ET *nepente* SINGULARE CONFECERUNT. PROSEQUITUR INDE ENUMERANS LITHARGIRIA, PRAECIPITATUM, « *sublimatum* », ET SEXCENTA, QUAE NEMO QUIDEM NEGABIT. ADDEMUS ET NOS BRANDT HAMBURGENSEM INVENISSE PHOSPHO-

RUM, SCHWARTZ PULVEREM PYRICAM... ET SIC DE PLURIBUS.

QUID INDE? AB ALCHYMA, QUAE PRIMUM RECTA, VERAXQUE FUERAT, ET CIRCA SANANDA CORPORA, VEL TUENDAM INCOLUMITATEM ET IUVVENTUTEM, ET VIRES, ET PULCHRITUDINEM VER- SABATUR, ALCHYMAILLA MENDAX, ET FRAUDIS PLENA ET VENEFICII NATA EST. AT NEMO NEGABIT ETIAM INDE NATAM ALCHYMIAM, QUAE RERUM VESTIGANS ELEMENTA, PLURIMA TENTANS, ILLA ADINVENIT QUAE NEMO SPERABAT, QUAEQUE NUNC ALCHYMIAM IPSAM AD SUA REPORTARUNT EXORDIA, QUA USI DOCTI VIRI, PLURIMA GENERI HUMANO CONSTITUERUNT, QIBUS NUNC AUGENTUR ARTES, DIVITIAEQUE COMPARANTUR, QUM Nullae penitus modo sint artes, quibus chymica vires non suppeditet suas.

P. d. V.

DE M. TULLIO CICERONE ORATORUM ROMANORUM PRINCIPE¹

IAM Igitur extincta est gloria hominis, cuius ortum et studia, cuius lugendum extitum superioribus fasciculis paucis expressimus. Nam ex quo repertae sunt ad TARENTIAM LITTERAE ILLAE LACRIMIS PAENE DELETAE, ex quo in optandis partibus reipublicae perspecta est hominis vacillatio, virorum iam loco haberri non potest. Hic fere fuit sermo, quem initio huius argumenti tetigi, quo ego ad scribendum incitatus sum.

ET PRIMUM QUIDEM FACILE FATEOR MUL- TUM ESSE MUTATA CUM TEMPORIBUS DE CICERO- RONIS VIRTUTE ET PRAESTANTIA DOCTORUM IUDI- CIA: FUISSE QUM TULLIUS INTER FULGIDIORA COLLOCARETUR CAELI SIDERA, SANCTORUM FERE HABERETUR LOCO; FUISSE CENSORES, QUI NIHIL VIRO RELINQUERENT BONI. DETRACTORUM EIUS SE FACILE PRINCIPEM GLORIETUR MOMMSEN,

¹ Cfr. fasc. sup.

ceterum celeberrimus antiquitatis exquisitor et historicus haud negligendus, qui in tertio Historiae Romanorum tomo (editae primum a. 1856, postremum 1903) dicere audet: Ciceronem in republica nihil vidisse, nullam certam habuisse sententiam, nihil certi appetisse; ut litteratum plane in scium fuisse, fuisse ephemericarium scriptorem eumque volgarem prorsus; postremo hominis male fucatam fuisse levitatem duritatemque animi. Sunt ista Mommessiana oracula salsioribus quam verioribus concepta verbis, et ex eo genere, quae se- riū ocius ab eo qui edidit retractabuntur.

Dicunt vanum ingenium fuisse Ciceronem, imperitum fuisse politicae, qui se vellet politicum, rabulam fuisse et tornato- rem phrasium, nimium cupidum gloriae de se ipsum gloriatum esse, nescisse edu- care filios, in Terentiam uxorem, qui ni- mium mollis animi alias dedisset indicia, fuisse crudeliorem.

Paucos admodum invenias, qui de per- sonis, antiquis praesertim, propriam fe- rant sententiam; longe plurimi certe, quod alii ante cecinerunt, et ipsi recinunt. Hoc primum. Deinde haec fere est hominum natura, ut in proferendis de aliis iudiciis umbras, naevos, vitia ita exaggerent et sola commemorent, ut eorum plenus superlati- tivis in illis quidem viris nihil boni, nihil praestans superesse dicas. Quae virtutum reticentia in mentibus eorum qui audiunt et qui legunt facit, ut illi de quibus lo- quimur aut scribimus toti nigri sint, eo fere modo, quo quidam dissimulatores ita describunt carorum virorum vitas, ut to- totus lucem, nullam partem etiam umbram fuisse credas. Est haec aperta iniustitia, ei opposita virtuti, quae suum cuique tribuat. Iniustum est, inquam, eum dicere nullum fuisse, qui in aliquo genere doc- trinae vel in ea, quam profiteretur arte, exstiterit insignis, in aliis rebus mediocris fuerit, alias non attigerit. Iniustum est iu- dicium facere de constantia Ciceronis, re-

pertis in epistolis ad Terentiam uxorem et filiam ex duro exilio scriptis mollieribus, quam in forti viro exspectares, verbis et lacrimis; pronuntiare iam actum in perpetuum esse de Ciceronis virtute, de nu- mero virorum fortium tollendum.

Quam multos etiam invenias, qui de M. Tullii indole et operibus et gestis ab eo rebus sententias crepantes suas, vere fateri debeant vix se unam aut alteram orationum eius, nihil aut non multum legisse de scriptis eius philosophicis, nihil se legisse operum eius rhetoricon, nihil fere epi- stolarum. Quod nisi ita esset, non audi- remus toties etiam doctos homines tam in- digne garrire de implexis Ciceronis perio- dis deque Ciceronis loquendi genere uni- verso, huic tempori iam minus accommo- dato.

Sed, age, veniamus ad id quod eram pollicitus, ut proponam qualem ego per- sonam M. Tullii Ciceronis viderim. Hic ego certe non sum dicturus Tullium inter paucissima ingenia numerandum esse, quae ad omnia doctrinae et artium genera quasi facta exstiterint, in omnibus magna et insignia fuerit. Sed indole praeditus mediocri maiore, virili industria est as- secutus Tullius, ut artis dicendi at- tingeret apicem summum, linguam lati- nam ad summam adduceret elegantiam. Non sine certa ratione ego exordium tractatus mei repetii a studiis Ciceronis lon- gaque illa via et ardua, qua ille sibi ad doctrinam et usum dicendi comparandum enitendum statuisset. Quem ipse postea summum oratorem descriptis, ipse prope- modum factus erat, quum non solum linguae gnarus esset suae, ut nemo praeterea, verum etiam in philosophia exercitatus, in disciplina iuris eruditissimus, in historia Romanorum et exterarum nationum versa- tus et ita in omni scientiae genere diligens, ut de omnibus rebus graviter, ornate co- pioseque diceret. Ipse in libris de Oratore apparatum veri oratoris commemorat (I. I,

16-20). Neque illa studia, in pueritia su- scepta, postea remisit unquam. Quam est etiam hodie iucundum et utile ea perle- gere, quae in oratione illa, qua Archiam poētam defendit, de sua humanissima ani- mi remissione liberalissimaque proponit (12-16): « Haec studia, inquit, adolescen- tiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solacium praebent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur ». Quam bene se ipse Tullius illis verbis descriptis, neque inanibus ver- bis, siquidem numerari et contemplari licet scriptos ab eo libros, dicere etiam quo singulos scripsit anno. Conspicatus de- cem operum eius tomos Teubnerianos pro- priam condidisse eum dicas bibliothecam. Hic habes orationum eius septuaginta quin- que, rhetorica opera septem, philosophica tredecim, epistolas ab ipso scriptas octin- gentas fere, orationum fragmenta septen- decim. Quis non fateatur Ciceronem sin- gulari dumtaxat industria tot libros scri- bere potuisse, praesertim quum cogites non pauca eius opera vel hominum vel temporum iniuria interisse. Accepimus tri- ginta orationum eius titulos; ediderat praeterea Hortensium vel de studio philosop- hiae, de Consolatione, de Gloria, de Vir- tutibus, de Iure civili in artem redigendo libros. Oeconomicum scripsit et Protagoram, historiam sui consulatus Graece scripsit et Anecdota, clandestinam sui tem- poris historiam et Admiranda.

Atque illis scriptis omnibus M. Tul- lius hominem se praebet linguae latinae absolutam imaginem. Quae ille loquitur clara sunt et elegantia, pura, rotunda, propria, venusta, nitida. Ingenio Cice- ronis Latinorum sermo ad summam per- fectionem effloruit. Rebus etiam ieuniori- bus addebat eam formam, ut lectorem non offendat aut satient, sed oblectent. In ora- tionibus certe, quarum non raro et ipsa distributio partium psychologicum artifi-

cium est, si non omnibus locis eandem habet argumentandi aciem et vehementiam, quam habet Demosthenes — natura non erat eadem — in reliquis rebus Graecum etiam superat, neque quisquam aliis orato- rum Graecorum et Romanorum par inveni Ciceroni potest, cuius dicendi exem- plis iam duobus annorum millibus illi se exercuerunt, quos summos oratores ha- bent Galli, Angli, Itali, Hispani. S. Au- gustinus, rhetorices magister haud igno- bilis, in dialogo contra Academicos (16) interrogat: « Quid in lingua latina excel- lentiū Cicerone inveniri potest? » Haec igitur Ciceronis excellentia, haec Ciceronis magnitudo est, quam ne innumerabilis qui- dem diruet series annorum multoque mi- nus salsa criticorum loquacitas. In summis ideo numerandus Cicero viris est, quod, ut idem dicit Augustinus, vir fuit eloquen- tissimus.

« Sed fuerit magnus orator Cicero, in- quiunt, nam si non fuisset, non eum essent sequuti summi illi oratores Bossueti, Se- gnerii, alii. Sed quare se etiam philoso- phum esse voluit, quare, qui nihil minus esset, quam ad cogitandum acutus, de phi- losophia edidit libros? »

Placide, oro vos, placide! Vide ne, quae res novam Tullio neque tenuem conciliet laudem, hanc tu garrulorum ritu vertas vi- tio. Cicero enim insignem se esse voluit oratorem, et indefessa idem a puero con- tentione factus est, vel si mavis audire, se fecit summum Romanorum oratorem et lin- guae latine politorem scitissimum. Quo- modo non accederet etiam ad philosophiam, qui orationem explicatam philosophiam es- se diceret? Quod Latini non erant, Grae- cis se philosophis in disciplinam dedit. Non fateberis et tu hoc quoque pertinere ad Ciceronis laudem, quod non minus Graece quam Latine philosophabatur, et decla- mabat? Itaque discebat Arpinas noster quae illi doctores tradebant, neque hodie inspicere possumus scholarum illarum ta-

bulas, ut descriptis illic notis hominis in philosophia progressum divinemus. Omnis se Tullius instructum volebat supellectili oratoria, se parem aut supparem Demostheni volebat, non Aristoteli. Et ultro fatemur Ciceronem, si aemulator fuisse Aristotelis, nunquam alterum Aristotelem futurum fuisse. Sed quonam pacto tandem in vitiis Ciceronis erit, quod non Aristolelis, non Augustini, non Thomae Aquinatis acumen singulari excelluit? Quorum si quis ordine ingeniorum Ciceronem habere velit, primi nos hunc Ciceronem neque fuisse, neque unquam se ipsum voluisse concludamus. Sed quod philosophiae, quoad vixit, deditus fuit, quod ex Graecorum auctorum libris quae digniora viderentur, primus Latinorum latine interpretatus est, quod primus sui elegantia stili popularibus suis ostendebat etiam linguam latinam idoneam ad philosophandum praebere formam, nonne ipsi summae tribuendum laudi est, non nobis magno esse debet gaudio, etsi non novas philosophiae aperuerit vias? Immortale Ciceronis est meritum, quod certo et sano iudicio ex tota Graecorum philosophia ea eligebat sibi tractanda et latina elegantia perornanda, quae prodesse possent popularibus. Nam illis temporibus philosophi hominum fingeant mores eo fere munere, quo post conditam Ecclesiam curatores animarum ad bene vivendum nos efformant.

Non dico Tullium in suis libris philosophicis non pauca posteritati servavisse, quae ad philosophiae historiam pertinent, quae sine eis libris ignoraremus; quam ille subtiliter in libris *de Natura Deorum* (ut I, 2, III, 2, II, 37) describit mundi ordinem, quo intelligamus praeesse supremum mundo numen! Quam vicinus est veritati haec anima naturaliter christiana, quum disputat de natura et immortalitate animae hominis! Quam recta ille proponit praecepta vitae in libris *de Officiis* ad Marcum filium! Non potuit qui evangelium non

noyisset scribere rectae rationi convenientius. Prophetam audire videris quem leges quae Lactantius ex tertio eius *de Republica* libro (22) transcripsit: «Est quidem vera lex recta ratio naturae congruens, diffusa in omnes, constans, semperita, quae vocet ad officium iubendo, vetando a fraude deterreat; quae tamen neque probos frustra iubet aut vetat, nec improbos iubendo aut vetando movet. Huic legi nec abrogari fas est neque derogari ex hac aliquid licet neque tota abrogari potest, nec vero aut per senatum aut per populum solvi hac lege possumus, neque est quaerendus explanator aut interpres eius alius, nec erit alia lex Romae, alia Athenis, alia nunc, alia posthac, sed et omnes gentes et omni tempore una lex et semperita et immutabilis continebit, unusque erit quasi magister et imperator omnium Deus, ille legis huius inventor, disceptator, lator, cui qui non parebit, ipse se fugiet ac naturam hominis aspernatus hoc ipso luet maximas poenas, etiamsi certa supplicia, quae putantur, effugerit».

S. Augustinus certe Ciceronis Hortensio se ad studium sapientiae excitatum esse confitetur in *Confessionum* suarum libro tertio (4), ubi hoc se in illa exhortatione dicit delectatum, quod non illam aut illam sectam, sed ipsam quaecumque esset, sapientiam amplecteretur. Accensum se esse; solum illud in tanta se refregisse flagrantia, quod non esset ibi nomen Christi. Quod nomen si Tullius cognovisset, si duobus saeculis serius natus esset, assentior Alberto Weiss, Dominicano, aliquo Ioanne Chrysostomo Christi Ecclesia hoc lumine oratorio esset ditior.

Dicamus hoc loco, quod non tantum de philosophicis libris, sed de operibus Tullii universis rectissime praedicatur: per omnia fundi eam morum integritatem et verecundiam, ut Cicero tuto tradatur in manus adolescentium. Tales illius aetatis scriptores perpaucos invenias, eoque mi-

hi maior Tullius est. Et si tua interest cognoscere exemplum illius pudoris, perlege quam edidit ad Paetum epistolam.¹

ANDREAS HABERL

Fit quoque decreta qualem caeleste figura
Sidus, et in Graecis littera quarta gerit.
Haec ubi distincta est gradibus quae constitut
[intus,

Quot tetigit virga, tot capit ipsa nuces.
Vas quoque saepe cavum spatio distante locatur,
In quod missa levi nux cadat una manu.

Plures scilicet Ovidius attingit nucum ludos. Primus enim est quum rectae nuces statuantur, deinde quum certo ictu dei-
ciantur, aut digito pronae decutiantur, aut tribus una imponatur castellumque fiat,
quod iactu nucum diruatur aut in tabulam
declivem, in qua multae nuces sint, aliae
iactae eas tangent, quae in tabula sunt.
Tum *delta* littera (Δ) pluribus nucibus
compositis exprimeretur, quasi caeleste
sidus, et virga tangeretur, aut in vas ca-
vum a longe nuces coniicerentur, quare
vel in cavum intrarent, vel deciderent
quum non intrassent.

De illo castello e quattuor nucibus con-
flato Phiso Judeaus in *Casinopoea* haec
scribit, quae latine conversa referimus:
«Qui nucibus ludunt, solent in plano tri-
bus compositis nucem unam imponere, fa-
ciuntque pyramidem. Triangulus igitur in
plano puellulis stat usque ad ternarium,
nux imposta quaternarium numerum fa-
cit, sed inter figuram pyramidem, quae
iam solidum est corpus».

Pueri olim nuces in sinu vestis gere-
bant, ludebantque, et a parentibus depre-
hensi poenas dabant. *Martialis*:

Alea parva nuces, et non damnosa videtur.
Saepe tamen pueris abstulit illa nates.

Horatius:

Postquam te talos, Aule, nucesque
Ferre sinu laxo vidi...

De Basilinda et Dielcystinda. — In lu-
do, cui «Basilindae» nomen fuit, unus
aliquis sorte rex fiebat iubebatque quid
agi vellet; ceteri parebant. Pueros in-

¹ *Ad Fam.*, IX, 22.

² Cfr. fasc. sup.

ter ludendum sibi regem ponere docet Horatius :

At pueri ludentes rex eris aiunt,
Si recte faxis.
Rosci dic sodes melior lex, an puerorum
Naenia, quae regnum recte facientibus
[offert?]

In ludo « Dielcystinda » duae sunt puerorum partes, alii alio trahentes. Victoria penes eos, qui alios ad suas partes traxerit. Inde ne lusus, quem « bellum Gallicum » Itali nos vocamus?

Muinda, Chytrinda, Apodidrascinda, et Musca aenea. — Vulgaris adhuc ludus est, caeci appellatione (Italice : *A gatta cieca, A mosca cieca*). Hic variis modis agitur, qui praedictis nominibus respondent. Vulgaris est quem aliquis clausis fascia oculis ambulat, ceteri suffugiunt, et lassent ambularem; quemcumque manu apprehenderit, eum in locum suum substituit. Apud Graecos in *Muinda* aliquis connivens oculis voces sociorum observat, et quemcumque suffugientium arripuerit, hunc connivere cogit, et conniventem casu occultatos invenerit, et divinavit.

In *Chytrinda* aliquis in medio ponitur, sedetque: *olla*, seu *chytra* dicitur. Alii circumcurrentes vellicant eum et lassent ac feriunt. Ipse in orbem se vertens, si quem apprehenderit, eum in locum suum substituit. Estque interdum, ut quis capiti veram ollam impositam sinistra teneat manu, in circulo ambulans. Alii ipsum feriunt interrogantes quis ollam. Respondet ille: Ego Midas. Quemcumque contigerit pede, hic pro eo cum olla circumvit.

De *Apodidrascinda* ludo Pollux monet, quemdam in medio sedere clausis oculis, aut ab altero compressis; alias diffugere, ad quos illum inquirendos quum surrexit, hos certatim locum eius occupare.

In ludo *muscae aeneae* fascia pueri obligabant oculos, qui deinde clamabat: « Ae-

neam venabor muscam ». Alii respondebant: « Venaberis, sed non capies ». Tum funiculus eum caedebant, donec aliquem apprehendisset. Si autem quis oculis clavis circumviens alios quaerens oculis apriuisset, ne diu erraret, rursus claudere oculos et connivere cogebatur.

Epostracismus. — In hoc ludo testulam marinam in aquae superficiem mittebant, numerabantque quotiens subsilierit, priusquam aqua mergeretur. Ex saltuum enim, quos testa dedit, multitudine iacenti victoria adscribebatur.

Minucius Felix in *Octavio*: « Pueros videmus certatim gestientes, testarum in mare iaculationibus ludere. Is lusus est, testam teretem iactatione fluctuum levigatum legere de littore. Eam testam plano situ digitis comprehensam inclinem, ipsum atque humilem, quantum potest irrotare, ut illud iaculum vel dorsum maris ruderet, vel enataret, dum leni impetu labitur, vel summis fluctibus tonsis emicaret. Is se in pueris victorem ferebat cuius testa et procureret longius, et frequentius exsiliret.

(*Ad proximum numerum*).

I. M. F.

COLLOQUIA LATINA

Herilia iterum

CLETUS, SYRUS servus¹

CLETUS - Profer ocreas, nam equitare mihi hodie placet.

SYRUS - En, adsunt.

CLETUS - Probe quidem abs te curatae: totae albent situ. Opinor nec extersas, nec unctas hoc anno; adeo rigent pro siccitate.

¹ Ex ERASMO recognovit, deprompsit hodierna que viuae libere aptavit. I. F.

Exerge subruvido panno, mox unge diligenter, ac macera (madefac) donec mollescant.

SYRUS - Curabitur.

CLETUS - Ubi calcaria?

SYRUS - Adsunt.

CLETUS - Verum, sed obducta rubigine.

Ubi fraenum et ephippia?

SYRUS - Sunt in promptu.

CLETUS - Vide ne quid desit, aut ne quid ruptum, aut mox rumpendum, ne quid mihi sit in mora, quum ero in cursu. Propera ad sellarium et hoc lorum cura sarcidum. Reversus inspice soleas, sive calceos equi, num qui clavi desint, aut vacillent. — Quam macilentus factus est equus, quamque strigosus! Quoties abstergis aut pectis illum in anno?

SYRUS - Imo quotidie.

CLETUS - Nimirum res ipsa loquitur. Ieiunat, opinor, nonnumquam totum triduum.

SYRUS - Minime.

CLETUS - Negas tu quidem, sed aliud dicturus esset equus, si loqui liceret: quamquam satis loquitur ipsa macie.

SYRUS - Curo sedulo.

CLETUS - Cur igitur tu habilior equo?

SYRUS - Quia non pascor foeno.

CLETUS - Hoc igitur restat (impedit)?

— Adorna manticam celeriter.

SYRUS - Fiet.

CLETUS - Quum autem ego profectus ero, erit tibi abeundum in forum.

SYRUS - Tam procul?

CLETUS - Non sunt nisi centum passus: tibi pigro sunt bis mille. Consulam autem tuae pigritiae: eadem legatione multa conficies negotia: tu supputa in digitos, ut me mineris. Primum deflectes ad vestiarium ac thoracem album, si iam pro me perfectus est, ab eo recipies. Hic ab epistolaram diribitorio quaeres num sint litterae ad me missae illic depositae. Deinde convenies mercatorem pannarium: rogabis meis verbis, ne quid sollicitus sit, quod

pecuniam non miserim ad diem praescritum: numerabitur propediem.

SYRUS - Quando? ad Calendas Graecas?¹

CLETUS - Quid mussitas, ganeo? Imo ad Calendas Martias. — In reditu deflectes ad laevam, et ex bibliopolis disces si quid advectum sit novellorum librorum: cognoscere qui sint et quanti venales. Post haec, rogabis Lepidum, ut mihi dignetur esse conviva; alioqui coenaturo soli.

SYRUS - (Etiam convivas vocat! Non habet domi ut vel murem pascat!).

CLETUS - Proinde, confectis ceteris, abi ad macellum, et eme quantum armi vitulini necesse nobis sit ad esum: quod curabis eleganter assum. Audin' haec?

SYRUS - Plura quam vellem.

CLETUS - At vide, ut memineris!

SYRUS - Vix potero dimidium. Quis possit unus tot rebus obeundis sufficere? Sum, heu miserum! a scopis, a matula, a pedibus, a manibus, a poculis, a libellis, a rationibus, a iurgiis, a legationibus: postremo non videor illi sat occupatus, nisi sim et coquus!

Epistolare sociorum commercium

Nova nomina latina rebus nostrorum temporum accommodata.

HANNES LISIUS IOSEPHO FORNARIO doctori plurimam dicit salutem.

Litteris tuis 23 iunii 1941 datis invitatus, ut nova nomina latina rebus temporum accommodata proponerem, hoc negotium tam difficile quam necessarium, quod mihi non secus cordi est ac tibi fuit in optatis, prompto animo suscepit, quo factum est, ut numerus non ita mediocris talium nominum paulatim ad me confluerit, quae partim novata, partim apud scrip-

¹ Id est nunquam; Graeci enim nullas habuerunt Calendas; sed per *veouητιας* numerabant; per contrarium possumus dicere: « ad Neomenias Latinas ».

tores quosdam reperta, partim ex libro ad rem latinam pertinentibus exprompta nunc tibi ac sociis praeconii tui aestimanda traduntur. Huic autem opusculo, ut studiosis lectoribus, qui plerumque tuae sunt nationis, intellectu esset facilius, vocabula Italica idem declarantia quantum poteram adiunxi. Vale.

Series varia vocabulorum latinorum ad nostras exprimendas notiones congestorum.

1. *Adjutant* (*Aiutante*): apparitor. (Ammian. 25, 3, 14).
2. *Agraffe* (*Fermaglio*): fibula.
3. *Alarm* (*Allarme*): signum monituum.
4. *Allotria* (*Inezie*): ineptiae, sive nugae.
5. *Allotria treiben* (*Fare inezie*): alias res agere.
6. *Amphibolie* (*Anfibologia*): ambiguitas verborum.
7. *Apfelsine* (*Portogallo*): arangia dulcis.
8. *Apricose* (*Albicocca*): praequoium, vel praequoium. (Apicius 4, 176 et 184).
9. *Arbeitsamt* (*Ufficio di lavoro*): diribitorium operarium.
10. *Arrak* (*Aracca*): defrutum oryzinum.
11. *Athlet* (*Atleta*): luctator.
12. *Autarkie* (*Autarchia*): libertas vitae dispensatoriae; liberum rei dispensativa arbitrium.
13. *Ballett* (*Balletto*): embolium.
14. *Barok* (*Barocco*): barocum. (Adiectivum nominis: barocensis).
15. *Basteln* (*Occuparsi di cose da nulla*): res minutae de manu facere.
16. *Bezugsschein* (*Tessera d'acquisto*): libellus acceptorius; acceptoria tessera.
17. *Bleistiftspitzer* (*Temperalapis*): cuspidamentum, vel spicamentum plumbarium.
18. *Blitzlichtaufnahme* (*Fotografia al*

- lampo di magnesio*): imago flamma emicante creata.
19. *Bouillon* (*Brodo di vaccina*): sorbitio bubula.
 20. *Botanik* (*Botanica*): ars herbaria. (Plinius, *Nat. hist.* 7, 196).
 21. *Bretzel* (*Ciambella*): liscula, vel spirula.
 22. *Brisolett* (*Gnocchetto di carne*): isicum. (Apicius 2, 37 ad 50; 4, 138; 9, 412); ofella. (Apicius 7, 265 ad 269).
 23. *Brokatkleid* (*Vestito di broccato*): vestis plumaria.
 24. *Brokkoli* (*Cavolo, Broccolo*): caulinus. (Apicius 3, 81 ad 86).
 25. *Brustbild* (*Mezzobusto*): imago clipeata.
 26. *Bruttoregisterdonne* (*Brutto tonnella-ta di registro*): integra regestorum amphora.
 27. *Buchhändler* (*Libraio*): libellio; librorum venditor.
 28. *Bücherei* (*Libreria*): librarium. (Ammian. 29, 2, 4).
 29. *Bügeleisen* (*Ferro da stirare*): ferramentum pressorium. (Ammian. 28, 4, 19).
 30. *Butterschmalz* (*Burro, Strutto*): butyrum liquidum.
 31. *Chaussee* (*Ghiaiata*): via silice strata.
 32. *Damast* (*Damasco*): polymitum. (Plin. 8, 196).
 33. *Demobilmachung* (*Disarmamento*): dimissio militum.
 34. *Demokratie* (*Democrazia*): civitas popularis; potestas popularis.
 35. *Demokrat* (*Democratico*): homo popularis.
 36. *Dentist* (*Dentista*): dentiductor; opifex dentarius.
 37. *Derby* (*Corsa di cavalli*): ludus equestris. (Ammian. 14, 11, 12; et 28, 4, 31).
 38. *Desinfektor* (*Disinfettatore*): suffitor.

39. *Desinfektion* (*Disinfezione*): suffitio.
40. *Dränage* (*Drenaggio*): deductio, vel derivatio aquae.
41. *Druckbogen* (*Foglio stampato*): plaga typis descripta; plagula emendanda.
42. *Duell* (*Duello*): certamen singulare; pugna singularis.
43. *Egoismus* (*Egoismo*): cupiditas sui; cupiditates.
44. *Einbahnstrasse* (*Strada carrozzabile in una sola direzione*): via una regione permeanda; via in unam partem pervehenda.
45. *Eisbein* (*Zampetto di maiale lesso*): crus porcinum; unguella porcina. (Apicius 1, 9); ungula suis. (Plin. 25, 41).
46. *Eiweiss schlagen* (*Fare la chiara*): albamentum ovi conficere, vel subigere.
47. *Enthusiasmus* (*Entusiasmo*): inflammatio animi; incitatio mentis.
48. *Etagere* (*Scaffaletto*): calicularium.
49. *Etiquette* (*Etichetta; Ceremoniale*): sollemnitas. (Ammian. 25, 8, 16).
50. *Feldküche* (*Cucina da campagna*): castrense coquinatorium; castrensis culina.
51. *Felge* (*Quarto del cerchio d'una ruota*): orbile.
52. *Fernsprecher* (*Telefono*): translocutorium.
53. *Fernsprechant* (*Ufficio telefonico*): officina translocutoria.
54. *Fernsprewesen* (*Telefonia*): res translocutoria.
55. *Ferngespräch* (*Discorso telefonico*): transloquium.
56. *Fernsprechen* (*Telefonare*): transloqui.
57. *Filzschuh* (*Scarpa di feltro*): udo.
58. *Firnis* (*Vernice*): amurca.
59. *Flak = Fliegerabwehrkanone* (*Cannone antiaereo*): ballista, vel tormentum propulsandis volatoribus.
60. *Fliegeralarm* (*Segnale di pericolo aereo*): signum periculi aerii.
61. *Franktireur* (*Franco tiratore*): latro.
62. *Frondienst* (*Angheria*): angaria; labor angarialis.
63. *Füllfederhalter* (*Portapenne riempibile*): calamus completivus.
64. *Funker* (*Radiografista*): radiarius.
65. *Funkspruch* (*Radiogramma*): nuntium radiale.
66. *Gamasche* (*Ghetta; Uosa*): pedulis.
67. *Gasmaske* (*Maschera antigas*): persona gasoria.
68. *Geistesgeschichte* (*Storia dello spirito*): historia ingenii humani.
69. *Genealogie* (*Genealogia*): origo familiarum.
70. *Generalstab* (*Stato maggiore*): magisterium belli apparandi.
71. *Generalstabschef* (*Capo di stato maggiore*): magister belli apparandi.
72. *Geometria* (*Geometria*): linearis ratio.
73. *Gerberlohe* (*Tannino*): erodontia coraria. (n. pl.).
74. *Geschäftsträger* (*Incaricato d'affari*): confector negotiorum.
75. *Granate* (*Granata*): granata displosibilis.
76. *Gravitation* (*Gravitazione*): vis et gravitas; nutus.
77. *Grünkohl* (*Cavolo verde*): eruca viridis. (Hor. Sat. 2, 8, 51).
78. *Grütze* (*Tritello*): alica. (Apicius 2, 53; 3, 86; 8, 372).
79. *Gulasch* (*Cibi delicati*): copadia. (n. pl.) — Apicius 2, 59; 5, 187; 7, 280 ad 286; 8, 359).
80. *Haarschneidemaschine* (*macchina da tagliare i capelli*): machina tonsoria.
81. *Halbschuh* (*Pantofola*): semiplotium.
82. *Harpune* (*Fiocina*): puscina. (Petron. 109, 6).
83. *Heizung* (*Riscaldamento*): calefactio, vel calefactorium. (Thes. ling. lat. 3, 146).